

tett, de azután, mint minden erőszakos megoldás, az egyenlőséggel is leszámolt. A másik ellentmondás Athén bukását okozta, a történelem első köztársaságáét, amely egyetlen birodalom is volt.

Nagyképűség volna részemről, ha megoldásokat javasolnék e kettős ellentmondás kibékítésére. Azt hiszem, valahányszor egy társadalom válságba jut, ösztönösen visszafordítja tekintetét az eredetére, ha válaszáért nem is, legalább útmutatásért. Az észak-amerikai gyarmati társadalom szabad és egyenlőségen nyugvó, de kirekesztő társadalom volt. Az amerikaiak, eredetükhöz híven, mindig is keresztülnéztek a másikon, nem vettek tudomást róla, s ez egyaránt érvényes bel- és külpolitikájukra. Ami a belügyeiket illeti: a feketék, a chicanók és Puerto Ricó-iak bizonyíthatják az előbbi állítást; az Egyesült Államok határain túl pedig a margóra szorult társadalmak és kultúrák. Ma az Egyesült Államokat a halálos veszély nem kívülről, hanem belülről fenyegeti. Már nem Moszkva az első számú kozellensége, hanem saját külpolitikája: az arroganciának, oportunizmusnak, szemellenzösségnek és rövidlátó machiavellizmusnak ez a sajátos vegyülete; saját állhatatlansága és önfejlősége, amely különös módon az Athén és Spárta közötti perpatvart juttatja eszünkbe. Hogy a világ igazi ura legyen, az Egyesült Államoknak előbb önmaga felett kell diadalmaskodnia: vissza kell térnie gyökereihez. De nem azért, hogy megismételje, hanem hogy helyesbítse indulását: fel kell ismernie, hogy a *másik*, hogy a *többiek* – a belső kisebbségek és a külső, a perifériákra szorult népek és nemzetek – is léteznek. Nem egyszerűen a többségét képezzük az emberiségnek: minden kiszorult társadalom, a legszegényebb is, valami egyedüli és nagyszerű változatát képviseli az emberi nemnek. Ha az Egyesült Államok vissza kívánja szerezni a teljességet és az értelem világát, önmagát kell visszahódítania, s hogy újra önmaga lehessen, be kell fogadnia a *többieket*: a Nyugat kitaszítottjait.

Alfonso Ortíz

NÉZZ A HEGYTETŐRE

Babarczy Eszter fordítása

1

Néhány évvel ezelőtt egy nyáron egy öregember és én, mindketten téva puebló indiánok, útra keltünk, olyan útra, amely allegorikus formában bepillantást enged a különféle, sajátos amerikai indián látomások legtöbbszörébe; e kis írásban ezekkel szeretnék foglalkozni. Ezt az utazást jelképesnek tekinthetjük – még ha maga a történet valóságos is –, amely eligazít minket a továbbiakban. A jútók földjére utaztunk, Colorado állam délnyugati részére, hogy részesülhessünk Naptáncuk áldásaiból. Úti-társam sosem járt még a Coloradónak ezen a részén. Ahogy a masszív magaslat, amelyet manapság Chimney Rock néven ismernek, egyre hatalmasabban tornyosult az út fölé előttünk, ő mindjobban felélénkült. „Az ott a Tűzhegy! Éppen olyan, amilyenek

az öregek leírták” – mondta rámutatva. Ahogy sorban felismerte a hely jellegzetes vonásait, elkezdte mesélni népünk egykori életének eseményeit, egyik történetet a másik után, amelyek mind a Tűzhegy lábánál és a körötte elterülő vidéken játszódtak. Az út menti táj minden jellegzetes vonása megelevenedett a szemében, s ahogy az emlékeiben élő helyekről beszélt, mindketten ráébredtünk, hogy népünk ősi útjának nyomában járunk, annak az útnak a nyomában, amely egy tó alatt kezdődött valahol errefelé, a Colorado délnyugati sarkában – ki tudja már, hány évezreddel ezelőtt –, s amely – amíg csak a tévák beszélni fognak róla – mindig újra e tónál fog végződni, ahol népünk a földre emelkedett.

Így aztán amikor elértük Pagosa Spring városát, már nem 1963 júliusában jártunk, hanem egy másik időben, egy időn belüli és időn kívüli időben. A tévák e helyet Meleg Homoknak nevezik, mert olyan homokos részek vannak itt, amelyeket melegen tart a várost életre hívó forró források vize; homok, amelyről azt mondják, hogy megolvasztja a havat, és megszelidíti a télközépi hideget; olyan homok, amelyért vallásos népünk régebben telente mindig zarándoklatra indult. Útitársammal csendesen felidéztek az ősokeket, akik e vallásos emberek között voltak. Társam meg akart állni, hogy egy kis meleg homokot gyűjtson a források környékéről, s én is épp erre gondoltam. Amikor odaértünk, letérdelt, aztán homokot csorgatott át az ujjai között. És sírva fakadt. Sosem járt még itt, de valójában nem is hagyta el ezt a helyet. Eszébe jutott nagypapja és a nagyapák, akik itt jártak előtte. Sosem volt még itt, de most úgy érezte, mintha hazatért volna.

2

A „világnézet” szó a valóság egy sajátos látomását jelöli, amely nem egyszerűen értelmez és elrendez egy nép tapasztalatában helyeket és eseményeket, de formát, irányt és folyamatosságot ad az életnek. A történet, amelyet elbeszéltem, jól szemlélteti ezt, hiszen egy világosan kirajzolódó értékrendszer rejlik benne, azonosságtudat, az az érzés, hogy gyökereink vannak valahol, hogy egy bizonyos időhöz és helyhez tartozunk, s egy hagyomány folyamatosságának az érzése, amely meghaladja egyetlen élet tapasztalatait, a hagyományé, amely még az időtől is független. Mindezek az elemek erősen egybekapcsolódnak a különböző indián népek világnézeteiben, bármilyen sajátos formát öltsenek is. E tanulmány keretein belül csak azokat a legfontosabb képzeteket tudom vizsgálni, amelyek közösek az amerikai Délnyugat legtöbb indián törzsénél, habár e térség kulturálisan annyira sokrétű, hogy a legigazibb életről kevés olyan elképzelés alakult ki az észak-amerikai őslakosság körében, amely ne volna itt is megtalálható.

E széles körben elterjedt fontos képzetek – ezek mindegyikét be fogom mutatni – közé tartozik az a hit is, hogy az emberi élet, a növények analógiájára, a földben, általában egy tó alatt vagy egy kanyon mélyén kezdődött. Egy másik hiedelem szerint a törzsi területeket hegyek határolják, általában négy hegy, minden égtájra jut egy. A számos nép között, akik úgy vélik, hogy a törzsi területet négy hegy határozza meg, megtalálhatjuk a navahókat, minden puebló népet, a pimákat és a Gila folyó juma törzseit. Miután e törzsek igen népeseek, s mivel egykor egymással érintkező területeket foglaltak el Új-Mexikó és Arizona állam területén, az egymást átfedő, hegyek által határolt törzsi világokból bonyolult mozaik alakult ki. E hit különböző változatai Közép-Amerikában – a nagy prekolumbiánus civilizációk területén – is elterjedtek, ahol – egyes nézetek szerint – eredetileg kialakultak.

A hegyek azonban sokkal többet jelentenek ennél, nemcsak egyszerű határjelek, amelyek kijelölik a törzsi területet, ahol egy nép él, s legtöbb értelmes, céltudatos tevékenységét végzi. A puebló népek például úgy hiszik, hogy a négy szent hegy az a négy pillér, amely az eget tartja, s amely a világot negyedekre osztja. E hegyeket ezért a misztérium és a szentség magasztos aurája övezi. E szent jelentés fontosabb, mint bármely más jelentés vagy funkció. Az apacsok, akik a délnyugati indiánok közül a legkésőbb telepedtek meg e vidéken, úgy vélik, hogy a hegyek élnek, s a „hegyi népek” nevezett természetfeletti lények otthonai. Ezenkívül hisznek abban, hogy a hegyek megvédik őket a betegségtől és a külső ellenségtől, hogy ők a sámánok és az énektanítók tudásának s más, a hétköznapi emberek számára szent ismereteknek a forrásai, s végül hogy a hegyek nemcsak határolják, de meg is védik a törzsi területet. A csirakahua apacsok hite szerint a teremtés idején a föld javait felosztották az indiánok és a fehérek között, s a hegyeket örök időkre az indiánok kapták.

A pimák – az arizonai Gila és a Salt River folyók nagy völgyében élő sivatagi nép – ezen túl még a magas hegyek ártókéességét is hangsúlyozzák azokkal szemben, akik nem vetik alá magukat rituális megtisztulásnak, mielőtt e helyekre indulnak, vagy azokkal szemben, akik túlságosan sokáig maradnak ott. A hegyi levegő miatt, mondják, megöszül s idő előtt megöregszik az ember. A hegyek rossz álmokat is okoznak, s megfosztják erejétől az odalátogatót. A pimák hagyománya szerint a magas hegyek nem olyan helyek, ahol egy fiatal vagy a rítusokban járatlan ember veszélytelenül átkelhet, s akiknek mindenképpen a hegyekbe kell menniük, minden utazás előtt és után rituálisan meg kell tisztulniuk. Csak annyi időt szabad ott toltetniük, amíg végrehajtanak egy adott feladatot.

A pima nép és juma nyelvet beszélő szomszédai, a marikopák, a kvecsanak és a mahevik úgy gondolják, hogy bizonyos hegyek és más magasan fekvő helyek egyes, néven is nevezett, természetfeletti tanítók otthonai, akik odaragadhatják őket álombeli utakon, hogy különleges tudást és különleges mesterségeket tanítsanak meg nekik. Itt az egyes ismeretek és a tulajdonságok egy-egy hegyhez vagy más magaslati helyhez kötődnek, ahol védőszellemek laknak, olyan védőszellemek, akikkel csak álomutazások alkalmával lehet biztonságosan találkozni. Emlékszem, egy tavaszon egy idős marikopával üldögéltem, amikor egy nagy repülőgép húzott el leszálláshoz készülődve a rezervátum felett, amely Phoenix közvetlen közelében van. A marikopa asszony felnézett, és megjegyezte, hogy bárki építette is ezt a repülőt, biztosan az egerészölyvvel álmodott, és meglátogatta őt lakóhelyén, egy közeli hegyen, mert aki ilyen jól tud repülni, az csak az egerészölyvtől tanulhatta a repülést.

A pueblók és más földművelő indiánok emellett azt is kifejezetten felismerik, hogy a hegyek az értékes nedvesség és más, az élethez szükséges áldás forrásai, s ezeket az arra alkalmas emberek rituális előkészületek után kérhetik és meg is kaphatják tőlük. Ezért a hegyek rendszeres zárandoklatok célpontjai; általában közülük egyet, az adott törzshöz legközelebb esőt szemelik ki e célra. Sok puebló törzsben csak a vallásos emberek alkalmasak arra, hogy a szent hegyek csúcsaira hágjanak, s ők is csak hajnalban, miután megszabadultak a ruháiktól, és az egész éjszakát a hegy lábánál töltötték imádkozva és egyéb módon tisztítva magukat. Az a gondolat jelenik meg ebben – s ez nagyon sokat elárul arról, mit jelentenek a szent hegyek a puebló indiánok számára –, hogy a hegycsúcs képviselte tiszta szentséget vagy istenit csak úgy szabad megközelíteni, ha a lehető legközelebb jut az ember a tiszta ártatlansághoz és a tisztasághoz legközelebb eső állapothoz. Így jutunk el a meztelen, egyszerű, makulátlan ember képé-

hez, aki társaira áldást kérve hajnalban felkapaszkodik a hegycsúcsra, hátában a nappal. Mielőtt felérne a csúcsra, a zarándoknak áldozatot kell bemutatnia a hegynek, s imádkoznia kell hozzá engedélyért, hogy megszerezhesse, amiért jött. Ezek vagy az ehhez hasonló elképzelések mindenhol megtalálhatók az indiánok lakta Észak-Amerikában, ahol csak vannak magaslatok, amelyeken meditálni lehet, s amelyekre fel lehet kapaszkodni.

Egyes hegyeket – mint a mindig szükséges nedvesség forrásait – az időjárás megbízható előrejelzőinek tekintenek, még olyan évszakot illetően is, amely csak hónapokkal később áll be. Egy puebló férfi egyszer állítólag a következőket mondta a Tsikomóról, a tévák nyugati szent hegyéről: „Tsikomo az összes hegy főnöke, mert az őt körülvevő felhők július végi mintázata alapján mindig meg tudjuk mondani, milyen telünk lesz.” Ez nem pusztán romantikus vagy mítikus elképzelés, hiszen a Rio Grande felső folyásának völgyében a csapadék mindig nyugatról vagy északról érkezik.

Főlöleges is mondani ezek után, hogy a szent hegyek nem lehetnek senki tulajdonában, és nem is lehet megküzdeni értük; senkihez sem tartoznak, tehát nem alkotják vita tárgyát. Tsikomo, amely a navahó törzsnek viszont a keleti szent hegye, egykor rendszeres zarándoklatok célpontja volt a navahó törzs és egykori ellenségeik, a téva törzs tagjai részéről is. A téva indiánok azt mondják, ez az egyetlen hely, ahol sosem kezdenének harcot a navahókkal, ha találkoznának velük, bármennyire nagy a csábítás. Aztán gyorsan hozzáteszik, hogy a navahók ugyanígy gondolkodnak. Annak ellenére, hogy a tizenkilencedik század közepéig a két törzs olyan élesen szemben állt egymással, hogy a tévák a navahókat „a mi hagyományos ellenségünk” elnevezéssel illeték. Az a hit, hogy a szent hegyeket nem lehet birtokba venni, megint olyan elképzelés, amelynek párhuzamait Észak-Amerika legtöbb részében megtalálni – legjobb példája talán a Dél-Dakota állam Fekete Hegyeihez kötődő szíu felfogás, amely rendkívül hasonlít a tévák elképzeléseire.

Mindez voltaképpen egyetlen összetett hiedelemrendszer, amelyet itt csak vázlatosan tudtunk áttekinteni. Általánosságban azt mondhatnánk, hogy a hegyek és más szent magaslatok az indiánok legfontosabb vágyainak és teljesítményeinek s egyben legmélyebb félelmeinek a szimbólumai és metaforái. Délnyugaton, amint láttuk, a hegyek a tudás és minden életet adó áldás szent forrásai, istenek otthonai, a közösség terének határai és védelmezői, amelyek veszélyesek a beavatatlanok és felkészületlenek számára, s nem képezhetik senki tulajdonát, sem a tulajdonjogról folyó vita tárgyát. A következőkben részletesebb példák segítségével szeretnénk ezekben a kissé még mindig túl absztrakt elképzelésekbe életet lehelni.

3

Népem, a tévák egy bölcs öregje, aki meghalt már, egykor gyakran használta a *pin pe obi*: „nézz a hegytetőre” kifejezést. Először hét éves koromban hallottam, amikor első ízben készültem arra, hogy váltóversenyen vegyek részt, amit mi, pueblók azért szoktunk rendszeresen megtartani, hogy erőt adjunk Nap Apának égi útjához. A Nap ösvényéhez hasonlóan keletről nyugat felé futó földút egyik végénél álltam. Az öreg, aki vak volt, magához szólított, és ezt mondta: „Fiatal barátom, amikor futsz, nézz a hegytetőre” – és a Tsikomóra mutatott, a téva világ nyugati szent hegyére, amely a távolban tornyosult. „Tartsd a szemed azon a hegyen, és úgy fogod érezni, mintha elolvadná-

nak a mérföldek a talpad alatt. Tégy így, és idővel úgy érzed majd, hogy át tudnád ugrani a bokrokat, a fákat, sőt még a folyót is." Próbáltam megérteni, mit jelenthet ez az utolsó mondat, de túl fiatal voltam még.

Aztán, néhány nappal később, megkérdeztem tőle, valóban át tudnék-e ugrani a fák koronája felett. Elmosolyodott, és ezt mondta: „Bármiféle kihívással kerülsz szembe, mindig jusson eszedbe, hogy a hegytetőre kell nézned, mert akkor a nagyságra nézel. Emlékezz erre, s ne hagyd, hogy valamilyen probléma, bármilyen óriási legyen is, elbátortalanítson, s azt se, hogy bármi elvonja a figyelmedet, ami kisebb, mint a hegycsúcs. Ezt a gondolatot akarom veled hagyni. És ha egyszer újra találkozunk abban az eljövendő homályos időben, az a hegytetőn történik majd." Megint eltűnődtem, vajon miért mondta ezt, mit kell értenem e szavakon. Nem sokáig tűnődhettem, mert a következő hónapban, amikor a kukorica már javában állt a földeken, álmában csöndesen meghalt, nyolcvanhét nyár után.

Noha tudta, hogy túl fiatal vagyok ahhoz, hogy megértsem, azt is tudta, hogy nem sok ideje van már arra, hogy átadja nekem és – talán – a hozzám hasonlóknak az üzenetét. A mi hitünk szerint az ősök várták a falu végén aznap, amikor meghalt, hogy egy utolsó négynapos útra vigyék a téva világ négy szent hegyéhez. Egy téva csak két esetben hághat fel biztonságosan a szent hegyekre: ha rituálisan megtisztult vallásos személy vagy ha halott. Ez az utolsó út mindig akkor ér véget, amikor az ősök lelkei és az, aki visszatért hozzájuk, egy tóhoz érkeznek valamelyik szent hegy csúcsának a közelében, mert ezek a tavak az istenek otthonai.

A legalapvetőbb, transzcendens értelemben az élet a téva ember számára abban áll, hogy megpróbál a mélyére hatolni e szavaknak: „nézz a hegytetőre”, mert ezekben a szavakban az élet vezérlő elve rejlik, egy olyan látomás, amely az e földön leélt évezredek során alakult ki. Csak nemrégiben ébredtem rá, mennyire felbecsülhetetlen ajándék ez, hiszen összegzi egy nép tudását arról, mit jelent egy időhöz és egy helyhez tartozni, s ugyanakkor függetlennek lenni időtől és helytől. De azt is tudom, hogy sosem fogok teljesen megérteni mindent, amit e szavak rejtenek, mert ha valaha is megérteném, ha bárki eleven lény megértené, az azt jelentené, hogy itt az idő arra, hogy csatlakozzon az ősökhöz, hogy elinduljon az utolsó útra a hegytető felé.

Miféle látomás ez? Megértettem, hogy az öreg téva az egész életet a bölcsesség és az istenség, illetve a tudás és a szentség kettős keresésének tekintette, s saját törekvéseit és látomását szilárdan a földnek ebbe a legnagyobb, legmozdíthatatlanabb és legtartósabb természetes emlékművébe horgonyozta. Világosan felismerte, hogy az élet egyszerűen azt jelenti, hogy egyfelől tudást és beteljesülést keresünk, másfelől pedig megváltást. Ez minden. S ez a kettős kutatás gyorsan halad a hegytető felé vezető úton, az emberiség egyik legősibb metaforikus útján. A kettő egyetlen út. Azt is felismerte, hogy az ember életében akkor támad zavar, amikor elfelejti, hogy e kettős keresést egyensúlyban kell tartani, meg kell találni harmóniájukat – amikor valaki feláldozza a tudás kedvéért az isteni keresését. Egyszerű, egyenes, természetes látomás ez, olyan, amely erőteljes metaforát kínál arra, mit jelent élni. E látomás az oreget nem is egy nemzet, de a kozmosz polgárává avatta, s ezért amikor csatlakozott őseihez, ő is – ahogy az ősök – már legalább ezerszázéves volt. Szeretném azt gondolni, hogy Carl Sandburg rá gondolt, amikor újonnan felfedezett országáról beszélt: „Adjatok nekem olyan embereket, akik felérnek a hegyeimmel.” Sandburgnak megbocsáthatjuk, hogy nem tudta, mindig is voltak itt ilyen emberek, a hegyek részeként.

Az én népem számára a pin pe obi, a nézz a hegytetőre kifejezés általában azt is

jelent, hogy nézz északra, mert a pin szó hegyet és északot jelent, északra nézni pedig azt jelenti, hogy minden kezdet kezdetének a kezdetére nézünk, mert az élet számunkra északon kezdődött. Így aztán végül minden osvény összefut, s a vég újra a kezdeté válik. Az élet e látszólag egyszerű látomása valójában erőteljes világnézetet kínál, olyan világnézetet, amelyben minden kérdésre van válasz, s amely megnyugvást biztosít.

Folytassuk azonban allegorikus utazásunkat a tévák földjén túl is, a mély kanyonok és magas hegyek csodálatos földjére, a Délnyugat világába. Ezer évvel ezelőtt a puebló nép szinte egyedüli társa volt ennek az egész vidéknek, amely Észak-Mexikót és a mai öt délnyugati állam nagy részét foglalta magában. Ez alatt az idő alatt jól megtanulták a sziklák és mély kanyonok közti élet minden csínját-bínját, ahol már évszázadok óta éltek, s ahol régi föld alatti életük emlékei még ma is bőséggel megtalálhatók. Ezer évvel ezelőtt a megváltozott környezeti feltételek és a többi nép nyomása arra kényszerítette őket, hogy arra a központi területre húzódjanak vissza, ahol ma is élnek, főként a Rio Grande és mellékfolyói nagy völgyébe, amelyet mindkét oldalról és északról is hegyvonulatok vesznek körül. S bár lehúzódtak a hegyek szikláiból, és felköltöztek a kanyonokból, nem felejtették el, hogy honnan jöttek. Még ma is elzarándokolnak a már régóta elhagyatott kanyonok mélyén fekvő szentélyekbe. A leglátványosabb ezek közül az a hopi szentély a Grand Canyonban, amelyet a hopik e világra emelkedésük emlékének szenteltek.

Idővel a puebló népek megosztották földjeiket a navahókkal és az apacsokkal, akik északról jöttek, s ezek az új népek is megtanultak mindent, amit a földről tudni kell a már századok óta itt élő néptől. Ekkoriban a különböző puebló népek egymásba csúszott világait négy-négy szent hegy határolta, minden égtáj felé egy. Ez idő tájt született meg az a gondolat, hogy az élet a hegytetőkon kezdődik, és ott is ér véget, térben, időben és spirituálisan egyaránt. Ami jó elképzelés volt, mivel ezen a hegyek határolta földön, ahol a víz az élet legszentebb eleme, a kis erek mindenütt a hegyekből ereszkednek le, mintha az égből lenyúló ujjak volnának, hogy táplálják a száraz kis völgyeket, amelyek a levegőből nézve oázisokra hasonlítanak a hegyeket övező dombok között. Az erek aztán patakokká, a patakok pedig folyókká dagadnak, ahogy a kis völgyekből is nagyobb völgyek lesznek, amelyek aztán beleolvadnak a Rio Grande által kimosott nagy völgybe. Az élet tehát ezen a földön valóban a hegyekből jön, s minden élet a hegyekbe tér vissza, hogy még több életet hozzon.

A navahók népe az a nép, amely a legfrissebb tapasztalatokkal rendelkezik a mély kanyonokban. A mély kanyonok jelentését egy róluk szóló elbeszéléssel szeretném megvilágítani, egy tragédiáról és veszteségről szóló történettel, amely ugyanakkor a bátorság és a szépség története is. Vissza kell lépünk az időben az 1860-as évek elejére, amikor betolakodók jelentek meg a vidéken, akik eltökélték, hogy kiűzik a navahókat a hegyes-völgyes tájról, amit a puebló nép századokkal azelőtt békésen átadott nekik. Kit Carson, aki a navahók körében Pányvető néven vált hírhedtté, s aki maga jól ismerte a navahókat, már kezdetben is világosan látta, hogy ezt a népet nem lehet leigázni vagy elfogni, amíg van mit enniük. 1863-ban ezért – először a nemzet történetében – belekezdett a felperzselt föld taktikájának megvalósításába. Carson parancsba adta csapatainak, hogy söpörjenek végig az országon, égessék fel a navahó otthonokat és földeket, s öljenek meg minden élőlényt, aki a navahókhoz tartozik. Az év végére a felperzselt föld taktikája annyira sikeresnek bizonyult, hogy a legtöbb navahó visszavonult országuk szívébe, a földkerekség Canyon de Chelley néven ismert, áhítatot keltő szakadékába. Itt, ezen az egyetlen helyen, úgy érezték, sebezhetetlenek a

Pányvavetővel és lovas katonáival szemben. Bizonyos értelemben valóban azok voltak, mert 1864 januárjában, amikor a Pányvavető egy csoport lovas katonával nyugat felől behatolt a kanyonba, míg keletről egy másik csapatot indított, a két csoport anélkül találkozott össze középen, hogy sok navahót láttak volna.

Egy kérdésre sosem hangzott el a válasz a fenti eseményeket feldolgozó számos történeti műben: miért hitték a navahók, hogy ezen a helyen verhetetlenek? Szerintem azért, mert azt hitték, hogy Földanya védelmező méhébe menekülnek, ahol – nagyon is könnyű ezt elképzelni – a teremtés kezdődött. Ezenkívül Póknagyanya vigyázott rájuk tűhegynyi sziklacsúcsáról a kanyon keleti végének közelében. Egyszer korábban már, amikor a vízözön idején veszélybe kerültek, ő volt az, aki kozbelépett, és megmentette őket – hálót szőtt, amely ezer láb hosszan feszült ki a kanyon mélyétől a pereméig. Ennek a hálónak a segítségével az emberek biztos helyre menekültek. Ezúttal nem így történt. Akkor januárban a navahók a sziklák peremeire és barlangjaiba zsúfolódtak össze, fáztak, fáradtak voltak, a földet féllábnyi hó borította. Amikor Póknagyanya nem mászott le sziklájáról, ahogy a lovas katonák elhaladtak mellette, a navahók egészen biztosan megismerték a legfeneketlenebb kétségbeesést. Akkor és ott majdnem elvesztették az álmaikat. De mégsem így történt, mert történetük azóta, a mai napig is, a bátorság és a kitartás története.

A navahók – a mély kanyonokhoz szükséges életszémlelethez hasonlóan – a magas hegyek közti élet fortélyait is megtanulták. Egy mitikus utazás folyamán, amely Hegyi Énekük, egy bonyolult gyógyítási szertartás alapjaként és igazolásaként szolgál – Washington Matthews írta le e szertartást gyönyörűn, a legapróbb részletekig, csaknem száz évvel ezelőtt –, egy navahó ifjút, akinek neve „Hegyekben Nevelkedett”, foglyul ejt egy vándorló jút csoport, amikor éppen családjától távol vadászik. Miután számos szörnyűségen megy át a jútok keze között, végül egy navahó szellemlény segítségével megszökik, aki elmondja neki, hogyan juthat vissza saját népéhez. Foglyul ejtői menekülése közben erősen uldözik, és a hegyekben és az egyéb magasan elhelyezkedő pontokon lakó navahó szellemeknek kell őt elrejtteniük, s még több ízben más módon is a segítségükre szorul. A navahó ifjú eközben többféle természetfeletti erőre is szert tesz a segítségükkel, és sok mindent megtud a hegyek szent lényeiről.

Amikor már közel jár otthonához, a szellemlények egy olyan csoportja vállalja kíséretét és védelmét, akiket – hozzá hasonlóan – „Hegyekben Nevelkedettek” neveznek. Amikor az ifjú elhagyni készül őket, az egyik istenség így szól hozzá: „Keresni fogunk.” Ez azt jelenti, hogy amikor elhagyja a földet, visszatérhet majd a szellemlényekhez, hogy mindörökre velük maradjon. Amikor végül hazaér népéhez, elbeszéli, miféle jótétemények és kinyilatkoztatások érték, s elbeszélése a nagy Hegyi Ének alapjává válik. Maga „Hegyekben Nevelkedett” azonban nem képes visszatérni a normális kerékvágásba, mert éjszakánként álmában meglátogatják azok a szellemlények, akik korábban segítettek neki. Gyakran mondogatja a családjának: „Álmomban megint velük vagyok, kérlelnek, hogy térjek vissza hozzájuk.” Röviddel ezután az öccsével vadászatra indul – mint fogságba esése előtt – a Rio Grandétól nyugatra eső Jemez Hegyekbe. Egyszer, amikor megpihennek, „Hegyekben Nevelkedett” így kiált fel: – Nézd, öcsém, nézd a szent lényeket! – Az öccse azonban nem lát semmit. Ekkor így szól hozzá: – Isten veled, öcsém! Az istenek eljönnek értem helyekről. Nem látsz többé, de amikor zápor jön, és megdördül az ég, azt mondom majd: „Ez a bátyám hangja”, s amikor eljön az aratás ideje, a szépséges madarak és tücskök láttán ezt mondom majd: „Ezt a bátyám rendezte így.” – S ekkor – Matthews elbeszélése szerint – eltűnik.

Az ifjút, aki hazatért a hegyekbe, a Hegyi Ének egyik dala is megőrökíti egy szent lény kinyilatkoztatásában: „Aki megtanulja dalainkat, a mi gyermekünké válik.” Aki itt hazatér, az nem halott, s nem is vallásos ember, ahogy a téva történetben, hanem olyasvalaki, aki végrehajtott egy mitologikus utazást.

Mi azonban ennek az örökségnek a mai emberi értelme? Mit jelent egy átlagos ember számára a mindennapokban? 1964 augusztusában egy hindu brahmin és én elmentünk az arizonai Second Mesa egy kis hopi falvába, hogy megnézzük a Pillangó Táncot. Barátom, a brahmin, aki abban az időben a chicagói egyetem végzős diákja volt, szeretne volna megtudni, vajon a hopik valóban annyira vallásosak-e, mint hazájának egyes népei Indiában. Ezt mondták neki, de kételkedve fogadta. Amikor letelepedtünk a táncter menti sziklára, egy kislány egy hajlott hátú vak öreget vezetett ki a házból, amelynek támaszkodtunk. Az arcát annyira keresztül-kasul szabdalták a ráncok, hogy olyan volt, mintha e nagyszerű ország minden kanyonja és vízmosása nyomot hagyott volna rajta. Egész délután őt néztük, valahányszor újrakezdődött a tánc, mindig újra kivezették a házból, s ott, egy négyzetlábnyi helyen táncolni, gesztikulálni, kiáltozni kezdett, tökéletes harmóniában a többi táncossal az út túlsó felén. Annyira elevenen mozgott, hogy késő délutánra egy kis mélyedés keletkezett a lába alatt a pusztasziklában. Estére erről az emberről, aki kezdetben legalább százévesnek tűnt, mintha évek gördültek volna le. Egyenesebb tartásban állt, belső erőtől izzott, világtalan szemével mintha átlátott volna oda, ahová a pusztán egészséges szem nem hatolhat el. A barátom és én mindketten úgy éreztük, hogy az ének és a tánc átformálórejének, a hit és az irányt adó látomás gyógyító- és megújítóerejének voltunk tanúi. Úgy képelem, hogy ennek az öregnek is hatalmas erejű, irányt adó látomása volt.

4

Élni és a hegyek vagy a mély kanyonok fiának vagy lányának lenni tehát azt jelenti, hogy egy olyan hagyomány eleven megtestesülése az ember, amely a föld mélyétől a hegycsúcsokig terjed, ahol a föld és az ég találkozik. Azt jelenti, hogy egy olyan szellemi örökség letéteményesei vagyunk, amely e kettőből és minden közük eső dologból táplálkozik. Azt jelenti, hogy ezerévesek vagyunk, a kezdet részei. Ez a miénk ebben a zavaros és változékony világban, s ezért fenn tudunk maradni.

Ha a hegyek és a mély kanyonok gyermekei vagyunk, az azt is jelenti, hogy időnként vissza kell térnünk oda, ahonnan származunk, újra kell járnunk ezt az odisszeiát, amely megerősíti ezeket a kötelékeket, melyek egy bizonyos helyhez és időhöz fűznek bennünket. Egy ilyen odisszeia sokféle formát ölthet. Lehet Kígyótánc, Asszonytánc, Medvetánc vagy Kukoricatánc. Lehet, hogy a Canyon de Chelley peremére kell állnunk napkeltekor, hogy végignézzük, hogyan bomlik ki újból a teremtés, hogyan változnak a színek, ahogy a fény lefelé halad a távoli kanyonfalon. Lehet, hogy az emlékekben élő föld legmélyebb létébe kell hatolnunk, s napnyugtakor végig kell néznünk, hogyan fordulnak onmaguk ellentétébe a színek és a fények, ahogy a sötétségbe burkoló föld aludni készül. Lehet, hogy egy hegyi tó partján kell üldögeálnünk, azt lesve, hogyan emelkedik ki belőle Poseyemu, a Teremtő köd formájában, hogy – ahogy mindig is tette – ég és föld között közvetítsen. Lehet valami más is, de mindig odisszeia, és mindig megújító erejű. Azok számára, akiknek nincsenek saját gyökereik e földön, ez az odisszeia ma még inkább intó jel kell hogy legyen, mint régen.